

Методологічне "дерево еволюції" загальної теорії капіталізму-лібертаріанства

*Олег Васильович Мороз¹, Роман Васильович Логоша²,
Володимир Михайлович Семцов³, Вадим Юрійович Кричковський⁴,
Вакар Тетяна Володимирівна⁵*

Опубліковано	Секція	УДК
28.08.2023	Економіка	330.1

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8277748>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Дослідження ґрунтувалися на припущенні про пряму кореляції між панівною теорією та успіхами економічної політики в моделях розвитку окремих соціумів. У статті представлено авторський підхід до відображення процесу становлення загальної економічної науки через протистояння ідей капіталізму-лібертаріанства та державного регулювання. Здійснено опис методологічної еволюції теорії капіталізму-лібертаріанства відповідно до ідеї Лакатоса – як ряду метатеорій, базових та оболонкових теорій. Гіпотеза досліджень будувалася на припущенні, що ідеї економічного лібералізму не виникли спонтанно, а тим більше суб'єктивно, натомість являють собою закономірний процес становлення цивілізації. Авторська версія такої трансформації передбачає відповідно антропологічне аналізування, пов'язане із еволюцією у ряду *Homo erectus* (людина прямоходяча) - *Homo sapiens* (людина розумна) - *Homo economics* (людина економічна) та формуванням фундаментальних протоінститутів, які визначають поведінку агентів за будь-яких умов.

Обґрунтована, що потенціал будь-якої теорії обумовлений логікою еволюційної трансформації протоінститутів; стовно ідеї лібертаріанства такими вихідними нормами стали антропологічно конкуренція та співпраця. Даний аспект – логічна наявність протоінститутів - представлено як головний критерій об'єктивності будь-якої теорії.

Здійснено аналізування основних методологій, де окреслено перспективи саме методології "раціональної критики", коли у моделі пізнання присутні ефекти якихось дуже нечисленних абсолютних істин на фоні великого фону умовних, що викликає ефекти постійного корегування та доповнення існуючих теорій. Відповідно представлено авторську версію становлення теорії капіталізму-лібертаріанства та державного регулювання.

¹ д.е.н, професор, фахівець із зв'язків з громадськістю, <https://orcid.org/0000-0002-6571-2725>

² д.е.н., доцент, Вінницький національний аграрний університет, <https://orcid.org/0000-0001-6462-5083>

³ д.е.н, доцент, професор ЗВО "Львівський університет бізнесу та права", <https://orcid.org/0000-0001-8981-8850>

⁴ доктор філософії (201 Агрономія), директор ТОВ «Органік-Д», <https://orcid.org/0009-0004-5582-2455>

⁵ к.е.н., доцент кафедри філософії та суспільних наук, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, <https://orcid.org/0009-0004-9215-9816>

Ключові слова: капіталізм, лібертаріанство, протоінститути, метатеорії, базові теорії, оболонкові теорії.

Methodological "tree of evolution" of the general theory of capitalism-libertarianism

Abstract. The studies were based on the assumption of a direct correlation between the dominant theory and the success of economic policy in the development models of individual societies. The article presents the author's approach to reflecting the process of formation of general economic science through the opposition of the ideas of capitalism-libertarianism and state regulation. A description of the methodological evolution of the theory of capitalism-libertarianism in accordance with the idea of Lakatos - as a series of meta-theories, basic and shell theories. The research hypothesis was based on the assumption that the ideas of economic liberalism did not arise spontaneously, and even more so subjectively, instead, they represent a natural process of the formation of civilization. The author's version of such a transformation provides, accordingly, an anthropological analysis related to the evolution in the series Homo erectus (man walking upright) - Homo sapiens (intelligent man) - Homo economics (economic man) and the formation of fundamental proto-institutions that determine the behavior of agents under any conditions.

It is justified that the potential of any theory is determined by the logic of the evolutionary transformation of proto-institutions; since the idea of libertarianism, competition and cooperation have become such starting norms anthropologically. This aspect - the logical presence of proto-institutions - is presented as the main criterion for the objectivity of any theory.

An analysis of the main methodologies was carried out, where the prospects of the methodology of "rational criticism" were outlined, when in the model of cognition there are effects of some very few absolute truths against the background of a large background of conditional ones, which causes the effects of constant correction and addition of existing theories. Accordingly, the author's version of the formation of the theory of capitalism-libertarianism and state regulation is presented.

Keywords: capitalism, libertarianism, proto-institutions, metatheories, basic theories, shell theories.

Вступ

Кожна економічна теорія породжує конкретний тип політики національного масштабу, а звідси – результативність та ефективність економічної системи. Таким чином, успіхи чи невдачі політики завжди породжені вадами чи вірністю відповідної теорії щодо спроможності останньої ідентифікувати (аналізувати, оцінювати, моделювати та прогнозувати) реальні процеси. Як відомо, останні 500 років щонайменше у розвинутих економічно регіонах світу домінує теорія капіталізму, видозмінена в останній час лібертаріанською версією. З інтелектуальним пануванням цієї теорії пов'язані успіхи ери постіндустріалізму та масового споживання. Водночас ця економічна система активно критикується з боку прихильників альтернативних теорій і політик, насамперед лівих ідеологій регулятивності. Наукове вирішення такої дискусії є більш ніж вчасним та актуальним завданням перед економічною наукою всього світу, у т.ч. України, побудова капіталізму в якій впродовж більш ніж тридцяти років породило і продовжує породжувати низку проблемних питань, а також сумніви щодо ідеї загалом. Водночас це відбувається на фоні відсутності елементарних знань про основні положення теорії у масі населення, а також часто і політичної еліти.

Мета дослідження. Виходячи із авторської прихильності до парадигми капіталізму, завданням даного етапу досліджень стало формулювання нових аргументів щодо об'єктивності теорії капіталізму-лібертаріанства на основі логічного пояснення основних її постулатів. На думку авторів, цього можливо досягнути у разі представлення мало відомого до цього часу причинно-наслідкового ланцюга подібної аргументації. У нашому випадку, мова йде про задачу відображення згаданої теорії у ряду інших теорій та інститутів, що породили, скорегували, видозмінили цю теорію та ідею у часі та з врахуванням інших коректив. Гіпотеза досліджень будувалася на припущенні, що ідеї економічного лібералізму не виникли спонтанно, а тим більше суб'єктивно, натомість являють собою закономірний – логічний – процес становлення цивілізації. Таким чином, головним у даному разі є аргумент методологічної площини, який був би здатен пояснити та сформулювати світогляд репрезентативного економічного агента всіх часів і народів.

Актуальність дослідження. Щодо будь-якої теорії, особливо масової, панівної на даний час у соціумі, справедливими є питання щодо того, як виникла дана теорія, принаймні головна її ідея. Адже останнє повинно спиратися на якусь логіку аргументації, які б свідчили про їхню коректність. Отже, як виникла теорія капіталізму-лібертаріанства? Чому ми стверджуємо, що така є єдино вірною серед інших і являє собою безпрограшний сценарій минулої, поточної та майбутньої моделі розвитку? Чи є це продуктом умовиводів окремих героїв минулих епох чи це дійсно закономірний процес, який є безмежним у просторі та космополітичним у самих різних кордонах? Певний кризовий перелом економічних парадигм, свідками якого ми є сьогодні, актуалізує інтерес до методологічного змісту теорії капіталізму-лібертаріанства. Тобто, саме зараз потрібні нові аргументи, які засвідчать об'єктивність, вірність, перспективність цієї теорії. Як було вже зазначено, на наше переконання, такі аргументи передбачають перш за все методологічне, тобто логічне пояснення. У сукупності це дозволить більш ефективно пропагувати інформацію про зміст теорії капіталізму-лібертаріанства на масовому рівні сприйняття. І набагато важливішим є те, що ця теорія формуватиме політики майбутнього, або буде відкинута на користь інших з непередбачуваними наслідками.

Методологія та методи. Загалом методологія авторських досліджень передбачала використання універсальної моделі пізнання, означеної як раціональний критицизм, на протигагу класичній. Така модель характеризується фокусуванням уваги до: 1) формулювання нової теорії за критеріями нових пізнавальних якостей, додаткового емпіричного змісту, переінтерпретації змістовно-понятійного апарату; 2) співставлення нової теорії у низці послідовних теорій на основі визначення базової (-их) та інтерпретаційних (оболонкових) теорій з обов'язковим оцінюванням спадковості змісту новостворюваної теорії; 3) здатності нової теорії прогнозувати раніше невідомі факти і нові пояснювальні теорії за рахунок побудови ланцюга доказово обґрунтованих висловлювань.

Водночас використовувалися загальнонаукові принципи та методи проведення комплексних економічних досліджень, положення класичної та неокласичної економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основи універсальної методології спираються на чітко визначений перелік підходів, авторів, наукових праці – насамперед І. Лакатоса [1], Т. Куна [2], Р. Карнапа [3], М. Полані [4], К. Поппера [5] та ін., де в межах цих робіт і визначився основний конфлікт ідей про зміст та еволюцію пізнавального процесу, роль теорій, істинність знань і т. п. Спектр цих питань, як здається, буде завжди актуальним.

Зміст загальної теорії капіталізму розкрито у роботах фундаторів англійської та французької школи політекономії XVII-XIX ст. – У. Петті [6], А. Сміта [7], Д. Рікардо [8], Ж.-Б. Сея [9], Ф. Бастіа [10] та ін., а також австрійської та інших шкіл маржиналізму – К. Менгера, Ф. Візера, О. Бем-Баверка, У. Джевонса, А. Маршала [11] та ін. У XX ст. неокласичний етап теорії було доповнено фундаментальними постулатами економічного лібералізму в інтерпретації Ф. Мізеса і Ф. Хайека та ін. [11]. Лібертаріанський етап цієї доктрини було сформульовано вже у XXI ст. у працях Р. Мюррея [12] та ін. [13].

Результати

Вихідною позицією аналізування слід вважати конструкції основного дискусійного питання про суть пізнавального процесу. Відповідне стосується будь-яких галузей науки, так само як і економічної. У вищезгаданих роботах [1-5] аналізування різних точок зору – за певного спрощення – дозволяє стверджувати про 3 основні можливі моделі пізнання:

- 1) наявність абсолютних істин та пізнавальний процес як сумування таких істин у часі (найчастіше це означається як класичний підхід);
- 2) пізнання відбувається як постійний процес спростування попередньої теорії та формулювання на її основі, умовно кажучи, антитеорії і це є постійним; відповідно світ не має абсолютних істин, а лише сукупність того, що може бути означене як умовні її інстанції (тобто на даний час і за узгодження);
- 3) пізнання – це хаотичний процес, який раціонально пояснити неможливо.

Аргументація кожної позиції є окремою темою пошуків. Загалом же відображенням відповідних позицій стали школи *класичного раціоналізму* (про закономірну інтелектуалізацію знання у вигляді певного суспільного стандарту), *скептицизму* (про умовність істин та знань), *класичного емпірицизму*, *неоджастифікаціонізму*, *конвенціоналізму*, *догматичного фальсифікаціонізму*, *діалектичного матеріалізму* (про раціональність процесу пізнання, про постійну змінність знання на основі раціональної критики, про можливість зростання знання як кумуляції істин, про можливість доказовості знання на основі певної емпіричної бази і т. ін.) [1-5]. Вибір кожним з дослідників якоїсь позиції – методології – являє собою найменш зрозумілий і найбільш містичний процес тяжіння до якоїсь картини пояснення світу.

Ми все ж схилиємося до більш компромісного варіанту (означеного нами як гіпотеза І. Лакатоса [1], коли у моделі пізнання присутні ефекти якихось дуже нечисленних абсолютних істин на фоні великого фону умовних, що виникають навколо абсолютних. Таким чином процес пізнання – це постійне корегування та доповнення теорії, а не відкидання чи спростування – т.з. “раціональна критика”. Звідси розгляд будь-якої теорії в світлі універсального елементу пізнавального процесу слід аналізувати як еволюційний процес, а саме:

1. Завжди існують якісь вихідні у часі позицій, норми, категорії, ідеї, які можуть розглядатися як абсолютні істини, які є певною віссю пізнавального процесу за відповідною методологією. Є сенс означити це як інтелектуальне поле метатеорій та протоінститутів, де обидві інстанції логічно взаємопоєднані, адже об’єктивна наявність якихось норм, традицій, звичок (в сенсі економічних теорій) і може бути пояснена метатеорією. І така метатеорія, очевидно, незмінна ні у часі, ні у сенсі тлумачення.
2. Часовий проміжок переходу метатеорії до сучасної – наприклад теорії капіталізму-лібертаріанства, являє собою доволі тривалий процес постійної критики теорій, видозміни такої або ж відкидання цієї критики на основі впливу заново

сформованих базових і оболонкових теорій. Щодо останніх, то, вочевидь, мова йде про певну ієрархію інших теорій, які допомагають пояснити (якусь дію чи окремі процеси) метатеорії на даний час, або ж інші процеси і явища, які можуть бути пояснені, у т. ч. метатеоріями. Базовість та оболонковість – це суб'єктивно, звісно ж, трактовані ідеї, які більшою (у першому випадку) чи меншою (у другому) мірою належать до інтелектуального поля метатеорії.

3. Можна поставити питання по-іншому: будь-яка теорія, що пропонується сьогодні, не може не мати відповідного “дерева методологічної еволюції” – метатеорій, протоінститутів (“батьківських”, тих, що породжують усі наступні) і т. ін. Звідси аналізування різних альтернативних теорій на об'єктивність якоюсь (якщо не ключовою) мірою зводиться до порівняння щодо логічності аргументації. Найбільш яскравий приклад подібних дискусій – теорії капіталізму та комунізму, що ще потребує глибоких і цікавих наукових пошуків. Теорія комунізму – у науковому сенсі – може бути домінантною у разі представлення саме таких аргументацій. Поза дискусією залишаємо зараз питання практичності теорій.

Отже, побудова будь-якої сучасної економічної теорії – це процес побудови певного ряду попередніх теорій. Ідея про ієрархію теорій, відповідна термінологія належить І. Лакатосу [1], який стверджував про наявність вихідних, базових, доповнюючих / уточнюючих, оболонкових теорій як єдиного логічного ряду теорій.

Наша інтерпретація цього підходу, який поділяємо, передбачає, що маємо світ 4 видів теорій: 1) вихідних (фундаментальних рівня метатеорій і протоінститутів); 2) базових (основних у руслі дискусії); 3) доповнюючих (тих що надають додаткове пояснення якихось процесів у руслі дискусії); 4) оболонкових (надають нове пояснення процесів, але не стосуються безпосередньо суті основної дискусії, хоча можуть і надають у результаті дії аргументи на користь якихось з теорій вищого рангу).

Така диференціація теорій, звісно, має сенс стосовно конкретної теми дискусії. Як приклад, до вихідних теорій можуть бути віднесені теорії капіталізму та комунізму, альтернативність яких і породжує основний конфлікт ідей. Прикладом оболонкових теорій можуть бути теорії систем, катастроф і т.д. Слід підкреслити, що сам по собі науковий процес потребує водночас віднесення нової теорії до рангу метатеорій, базових чи доповнюючих/уточнюючих; згідно різних методологій одна і та ж теорія може бути віднесена до різного рангу (наприклад, регулятивна і т. п.).

При цьому, за [1-5]: 1) будь-яка теорія – вже відома чи нова – потребує аналізування за ознакою змісту та історичності щодо інших; 2) теорія формується на співвідношенні теорій різного рівня, які несуть відмінне за змістовним значенням наповнення; 3) значення (роль, доказовість) нової теорії визначається за наявністю нового пізнавального та прикладного значення; 4) будь-яка теорія, навіть нова, має обмежену доведеність (така визнається прихильниками та спростовується опонентами), суперечливість емпіричного підтвердження (наявність фактів, що підтверджують та спростовують теорію водночас); потенціал (підтверджений на даний час чи ні) всіх теорій даного напрямку досліджень.

Отже, що стало протоінститутами та метатеоріями сучасної теорії капіталізму-лібертаріанства?

Поставимо питання по-іншому – чи існує генетичне підґрунтя теорії лібертаріанства? Тобто що стало тими самими протоінститутами – нормами, звичками, що сформувалися у свідомості будь-якого економічного агента і що надає нам підстави сьогодні стверджувати, що саме на цій основі і виникла теорія капіталізму-лібертаріанства, а тому така є природною і до якої завжди буде повертатися агент підсвідомо, доводячи цим що це – єдина вірна теорія.

Будемо у даному разі дотримувати дещо спрощеної антропологічної схеми, яка вписується все ж, як вважаємо, логічно в економічну історію.

Наша версія передбачає антропологічне аналізування, пов'язане із еволюцією у ряду *Homo erectus* (людина прямоходяча) – *Homo sapiens* (людина розумна) – *Homo economicus* (людина економічна). Є підстави стверджувати, що період останніх 250-350 тис. років став визначальним і знаменував еволюційний ланцюжок від *Homo erectus* до *Homo sapiens* (з пануванням останнього виду близько 30 тис. останніх років). Часова диференціація може викликати питання, які виходять за межі даної дискусії.

Слід особливо підкреслити, що економістами термін «людина розумна» традиційно не сприймався, і це зовсім не емоційний момент. З історії економічної думки слід означити ключову тезу А. Сміта про *Homo economicus* [7], де такий розглядався як абсолютний егоїст; при цьому це і є добре, більш того, це і визначило розвиток цивілізації. Відома також теза маржиналістів про те, що у реальному житті агент є «обмежено раціональним», «раціонально-ірраціональним» і т.п., тобто раціональність поведінки *Homo sapiens* щонайменше була поставлена під сумнів; іншими словами, агент намагається діяти раціонально, проте насправді модель прийняття рішень є набагато складнішою, принаймні такою, що не відповідає традиційній економічній раціональності – підхід З. Фрейда [14] про “чорну скриньку” біологічного *ego* кожного з нас в цілому схематично відображає вищезгадану конструкцію.

З подальших альтернативних версій, відома спроба означити пересічного агента як *Homo institutus* – людину інституційну [15], тобто поведінка якої визначається впливом оточуючих інститутів. З важливістю впливу оточуючих інститутів як фактор впливу на нашу поведінку можна погодитися, проте цей постулат нічого не надає у прикладному плані і при цьому не спростовує інших. Тобто, на нашу думку, це яскравий приклад оболонкової теорії, яке потребує ще свого належного розшифрування цілого ряду питань – що ж таки є інститутом, який вплив інститутів, як насправді відбуваються інституційні зміни і т.п. Констатуємо те, що сьогодні економічна теорія використовує майже повсюдно термін «агент» (економічний агент), акцентуючи увагу на приналежності будь-кого до відповідної групи подібних осіб за економічними інтересами.

Узагальнюючи ж, версія А. Сміта [7] представляється логічною, тобто відповідає теорії капіталізму-лібертаріанства найбільшою мірою. Представлена логічна схема в даному разі і означає, що поведінка репрезентативного агента є наслідком якихось глибинних мотивів, які спрацьовують за будь-яких умов, породжуючи той самий абсолютний егоїзм та надзвичайно широкий спектр всього що за цим полягає.

Мабуть, апелювання в даному разі до терміну «генетичний рівень» не є перебільшенням. Саме тому, що у ланцюгу 250-350 тис. останніх років становлення *Homo sapiens* як пануючого біологічного виду детермінантними стали 2 фактори поведінки – ті самі протоінститути (звички), без яких даний вид просто не вижив би.

По-перше, це тяжіння до виживання за будь-яких умов і за будь-яку ціну, що не стало оригінальним у порівнянні з іншими видами; це означало виживання у жорсткій конкурентній боротьбі. І по-друге, те що стало дійсно детермінантним атрактором катастрофічних (різких, докорінних) змін – здатність до особливої комунікації з іншими *Homo*, завдяки чому цей слабкий і безперспективний без перебільшення біологічний вид вижив.

Комунікації присутні серед представників інших біологічних видів; координації, що мають місце під час полювання зграй тих самих вовків чи мавп, вражають точністю. У даному разі стосовно *Homo* головним, вочевидь, стала *кооперація в процесі господарської діяльності*, яка у сукупності породжувала ефект корпоративного вибору

способу життя, чого вже в інших видів не було. Такі комунікації передбачали планування діяльності на основі вигоди для кожного учасника з фіксованим чи підсвідомим визначенням прав і обов'язків кожного, де обов'язковою умовою подальшої комунікації є дотримання вигоди, прав і обов'язків; у разі коли це порушувалося, індивідууми уникали таких схем співпраці з обов'язковим пошуком альтернативних варіантів, де б такі умови дотримувалися. Мабуть, витоки економічного лібералізму впливали саме з цієї обставини.

Завдяки цим двом факторам поведінки і сформувався Номо есономікс – вид, представники якого тяжіють природно до конкуренції, реалізуючи абсолютний егоїзм, при чому у цій саме конкуренції обирають єдиний виграшний варіант власної орієнтації у світі, що передбачає співпрацю, партнерство, комунікації у широкому значенні цих термінів. Зазначені два фактори – конкуренція і комунікація – були, є і залишатимуться головними протонормами, протоінститутами, навколо яких і формувалося все подальше інституційне поле, тобто множина норм і звичаїв. Саме ці вихідні норми, інститути породили все те, що сьогодні складає цивілізаційний вимір людської поведінки. Така цивілізованість є не більше ніж специфічним дресированням Номо сарієнс, і визнання цього ефекту зовсім не принижує масштаби еволюції. У разі, коли ці дві протонорми будуть втрачені – Номо есономікс зникне. Чи це реально? Більш ніж, адже будь-яка ліва доктрина, якими сьогодні переповнений інформаційний і політичний простір, стирає обидві протонорми, руйнуючи тяжіння до конкурентного виживання, боротьби, а також співпраці в межах такої конкуренції, формуючи як альтернативу діаметрально іншу модель поведінки – життя у полі зовнішніх регуляцій.

В свою чергу, існує три рівні формування і реалізації економічної поведінки пересічного Номо есономікс: 1) масовий; 2) груповий; 3) індивідуальний. Відповідна піраміда формування дій очевидно представляє собою ту саму послідовність, коли агент діє – згідно першого рівня – за принципом *як всі навколо* (аналог – рух чисельних косяків риби, де відсутня ієрархія і центри прийняття рішень з відповідним контролем, але де часто миттєво приймаються рішення); надалі – груповий рівень, де антропологами називається критична цифра 25 осіб як оптимальна чисельність групи (за аналогією із зграєю приматів); надалі – індивідуальний, коли агент приймає рішення, відкидаючи, ігноруючи і масову, і групову поведінку. Безумовно що рівень індивідуальної поведінки є найвищим і найважливішим, проте слід чітко усвідомлювати, що такий формується лише після реалізації двох попередніх, від яких і залежить індивідуальний.

Окреме місце у цій ієрархії складає інститут підприємства. Феномен підприємства (фірми, організації у мережі бізнесу), який важко переоцінити, став зовсім не випадковим у конструкції сучасної економічної цивілізації. Інститут підприємства являє собою відображення процесу реалізації фундаментальної моделі економічної поведінки, коли агент намагається відійти від мало прогнозованого і в цілому малораціонального типу масової поведінки, намагаючись реалізувати себе економічно (у широкому тлумаченні цього терміну) через групову взаємодію, перебуваючи у полі функціонування підприємства. Для цього підприємства, власно кажучи, і створюються, тобто по суті є інструментом реалізації поведінки. Суть феномену полягає у тому, що відповідна економічна поведінка агента у полі підприємства являє собою мотиви реалізації на всіх трьох вищезазначених рівнях одночасно. Головною у даному разі представляється теза про те, що якась частина агентів розглядає можливість економічної реалізації себе на індивідуальному рівні також через функціонування підприємства – і у даному разі стикаємося із феноменом підприємницької діяльності, формалізованої або ж ні.

Таким чином, зміст теорії капіталізму-лібертаріанства згідно з вищеозначеною схемою, ґрунтується на двох протоінститутах:

- 1) економічної людини – абсолютного егоїста, що завжди намагається покращити свій стан у конкурентному полі альтернатив;
- 2) колективної узгодженості дій економічної людини-егоїста, яка вимушена обмежувати егоїзм задля співпраці із іншими економічними агентами, де все так чи інакше відбувається за сценаріями теорії ігор.

Означення протоінститутів надає можливість описати алгоритм розвитку сукупності теорій у полі капіталістичної парадигми. Загальна методологічна еволюція, теорії капіталізму-лібертаріанства представляється, за умовної хронологічності, наступним чином – рис. 1. Історично першочерговість протоінститутів представляється беззаперечною, проте надалі, по мірі становлення перших цивілізацій, ідея регулятивності розвивалася одночасно у повному векторному протистоянні з опонентною.

Рис. 1. Загальна методологічна еволюція провідних економічних теорій.
 Джерело: власні дослідження.

Дане графічне відображення потребує додаткових коментарів, а саме:

1. У сучасному світі (а також в історичній ретроспективі) існує лише дві метатеорії – теорія капіталізму-лібертаріанства (історична предтеча – теорія капіталізму за версією класичної політекономії XVII-XIX ст.) та державного регулювання. Всі інші доктрини, навіть самі екзотичні, являють собою аналоги саме регулятивної теорії. Водночас взаємний антагонізм відповідних ідей є не лише науковою дискусією, але й головним цивілізаційним конфліктом. При цьому вказані метатеорії спираються на власний ряд доповнюючих теорій, які надають кожній з них більш конкретизованого змісту і нові можливості пояснювати реальні процеси, що не пояснюються метатеорією.
2. Теорія (метатеорія) капіталізму-лібертаріанства являє собою невід’ємну сукупність чотирьох універсальних базових теорій (“економічної людини”, економічного лібералізму, ринку та підприємництва), скорегованих у часі XIX-XX ст. теоріями маржиналізму, монополістичної і недосконалої конкуренції, а також філософією постіндустріалізму згідно її легендарних витоків [16; 17].
3. Базові теорії капіталістичної парадигми інтелектуально породжені протоінститутами конкурентного виживання та співпраці *Homo sapiens*. Так, теорія ринку яскраво демонструє те, що в економічному сенсі люди могли співпрацювати в єдино можливий спосіб – координуючи життя через інститути обміну.
4. При аналізуванні суті метатеорій жодна з базових теорій не може ігноруватися (що часто демонструють, наприклад, регулятивні доктрини). Окремо зазначимо інтелектуальну взаємозалежність всіх таких теорій: наприклад, ефекти підприємництва і економічної свободи можуть реалізуватися лише на “вільних” (умовно) ринках через “ефекти невидимої руки” і навпаки.
5. Метатеорія регулятивності як складова загальної економічної науки (тобто якщо не розглядати маргінальні ліві течії марксизму та відповідні аналоги) історично ґрунтується на тезах про природну недосконалість ринку та потребу його регулювання (це асоційовано перш за все із кейнсіанством та супутніми течіями); присутній також і генетичний підтекст – неоінституційна теорія стверджує, наприклад, про знову ж таки природну схильність агентів до опортунізму [18; 19], що руйнує ефекти кооперації, вирішенням чого є той самий зовнішній фактор регуляцій.

Вважаємо, що головним критерієм об’єктивності може бути саме наявність протоінституту, який буде визнаний як природний для репрезентативного економічного агента і таким, що визначає його поведінку. Чи агент приймає світ як сукупність оточуючих інститутів, регуляцій у т. ч. і як запрограмоване середовище, чи дійсно намагається вижити за конкуренції, при цьому вижити, досягнувши найкращого? Саме таким є опис головного конфлікту сучасної економічної науки в решті-решт.

Якщо на генетичному поведінкоутворюючому рівні дійсно існує ефект опортунізму – тоді регулятивність має ваговий аргумент. У цьому контексті слід пригадати точку зору А. Тойнбі [20] про витoki “пролетаріату” (не марксову спотворену версію цього терміну) з часів Давнього Риму, коли якась чітко фіксована частка соціуму завжди діє вороже – опортуністично – до норм існуючого суспільства.

Якщо ж ні, і в реальності людина економічна, сприймаючи навколишній світ як конкурентне середовище, підсвідомо розшифровує фактор регуляцій як ворожий *за будь-яких умов завжди*, при цьому, борячись, змінює світ на краще – тоді ідея лібертаріанства домінуватиме беззаперечно. Підтвердження чи спростування цього правила є більш ніж актуальним науковим завданням сьогодні, в еру масового

споживання. Антропологічний аспект відповідних дослідницьких проектів не повинен шокувати.

Висновки

Загальна економічна наука і множина відповідних теорій мають чітку логіку еволюції, яка має щонайменше 6 тис. років драматичного досвіду, експериментів, помилок, самих різних спроб вирішити матеріальні проблеми соціуму, досягнувши прийняттого рівня і якості життя. Кожен з цих імпульсів формувався (або формував) наукове підґрунтя, породжуючи множину всього того, що відомо нам сьогодні про економічні теорії. Проте, численність згаданих теорій є скоріше ілюзорною. У науковому, а також прикладному відображенні зазначеного – це протистояння всього лише двох ідей: капіталізму-лібертаріанства з одного боку та державного регулювання – з іншого. Наша позиція може передбачати розгляд теорії капіталізму-лібертаріанства як єдиної вірної парадигми опису світу. Доказом цього розглядаємо логічну відповідність цього концепту у представленому ряді метатеорій – базових – доповнюючих теорій до протоінститутів. Звідси матеріальні успіхи сучасного постіндустріальної цивілізації можна пояснити відповідністю до ідеологічної, ментальної, генетичної, культуруотворюючої в решті-решт природи протоінститутів лібертаріанської парадигми.

З огляду на багатоваріантні сценарії можливого суспільного розвитку, а також явно неідентифіковану дилему прогрес-регрес, у числі інших, економічна наука повинна посилити функцію пропаганди – причому в її самому агресивному варіанті – стосовно аргументації про об'єктивність і перспективність лібертаріанської ідеї, а також відсутність будь-яких значимих альтернатив. Поширення відповідної інформації само по собі є фактором створення потрібного контуру майбутньої економічної цивілізації.

Список використаної літератури

1. Lakatos I. The Methodology of Scientific Research Programmes. Cambridge University Press. 1980. 260 p.
2. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
3. Carnap R. The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy. Open Court, 2003. 364 p.
4. Polanyi K. The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time. Beacon Press, 2001. 360 p.
5. Popper K. The Logic of Scientific Discovery. Routledge. 2002. 544 p.
6. Petty W. Mankind and Political Arithmetic. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015. 94 p.
7. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ: Port-Royal, 2001. 594 с.
8. Ricardo D. On the principles of political economy and taxation. MJP Publishers. 2019. 286 p.
9. Say J.-B. A Treatise on Political Economy. CreateSpace Independent Publishing Platform. 2013. 492 p.
10. Bastiat F. The Law. Martino Fine Books. 2011. 78 p.
11. Історія економічних вчень: підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. А.М. Поручник та ін. за ред. Л.Я. Корнійчук. Київ: КНЕУ. 2001. 564 с.
12. Мюрей Р. До нової свободи. Лібертаріанський маніфест / пер. з англ. Олександр Гросман, ред. Володимир Золотарьов, Київ: Інститут вільної економіки, Wellbooks, 2023. 420 с.

13. Башлаков С., Золоторьов В., Хохлов В. Лібертаріанська перспектива. Від посткомунізму до вільного суспільства. Київ: Ніка-Центр, 2019. 335 с.
14. Freud S. The Ego and the Id. W.W. Norton & Company, 1990. 128 p.
15. Commons J. R. Institutional Economics. *American Economic Review*. 1931. Vol. 21. P. 648–657.
16. Bell D. The Coming Post-industrial Society. Basic Books, 1976. 616 p.
17. Toffler A. Future Shock. Bantam, 1984. 576 p.
18. Мороз О. О., Семцов В. М. Контракти в аграрній економіці: реальність і перспективи : монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 188 с.
19. Семцов В. М. Інституціоналізація організаційно-поведінкових змін у діяльності підприємств аграрної сфери України: концепт неспостережуваних економічних процесів: монографія. Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2018. 480 с.
20. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. Київ: Основи, 1995. 401 с.